

CYFARFOD:	PWYLLGOR IAITH
DYDDIAD:	1 Mai 2019
TEITL:	Hunaniaith – menter iaith Gwynedd Diweddariad ar eu gwaith
AWDUR:	Gwenllian Mair Williams
PWRPAS YR ADRODDIAD	Cyflwynir yr adroddiad hwn er mwyn rhoi cefndir i aelodau'r Pwyllgor am waith a blaenoriaethau cyfredol y fenter.

1. Cefndir

- 1.1 Mae hunaniaeth yn bodoli fel menter iaith oddi fewn i Uned Iaith y Cyngor ers 2009.
- 1.2 Bwriad gwreiddiol y fenter, yn ôl ei Strategaeth Iaith 2010-2013 oedd:
 - Gosod cyfeiriad strategol i gynllunio ieithyddol yng Ngwynedd
 - Cydlynu ac ychwanegu gwerth i waith partneriaid er mwyn manteisio ar bob cyfle i hyrwyddo'r iaith Gymraeg
 - Datblygu, sbarduno a chychwyn prosiectau arloesol newydd er mwyn hyrwyddo'r iaith Gymraeg
 - Ynghyd a chynnal a gweithredu nifer o brosiectau'n uniongyrchol, neu ar y cyd gydag adrannau, sefydliadau neu bartneriaethau eraill.
- 1.3 Mae'r bwriadau hyn yn dal i fod yn berthnasol, er bod gwaith y fenter bellach wedi esblygu a newid cryn dipyn, o fod yn gweithredu'n strategol yn unig i fod yn cynnig mwy o ymyrraeth a gweithgareddau uniongyrchol mewn cymunedau.
- 1.4 Caiff hunaniaith ei ariannu gan y Llywodraeth drwy gyfrwng **Grant Hybu a Hyrwyddo Defnydd y Gymraeg**. Y grant hwn sydd yn ariannu gwaith yr holl fentrau iaith ar draws Cymru.
- 1.5 Mae blaenoriaethau a gwaith y fenter felly yn gorfod cyd-fynd gydag amcanion cyffredinol y Llywodraeth yn y maes, ac yn dilyn meysydd gweithredu strategaeth iaith y Llywodraeth, **Cymraeg 2050**. <https://llyw.cymru/sites/default/files/publications/2019-03/cymraeg-2050-strategaeth-y-gymraeg-v1-1.pdf>. Mae'r Llywodraeth yn gofyn i'r mentrau weithredu dan Thema 2 yn bennaf, ac ar y flaenoriaeth i gynyddu defnydd cymdeithasol o'r Gymraeg yn y gymuned, er bod sawl menter hefyd yn gweithredu ar draws meysydd eraill.
- 1.6 Yn 2016, cynigiwyd sicrwydd grant am gyfnod o 3 blynedd i'r mentrau iaith, ac fel rhan o amodau'r grant, bu rhaid llunio Cynllun Corfforaethol. Dogfen lywodraethol oedd hon, yn

cynnwys nodau ac amcanion y fenter ar gyfer y cyfnod o dair blynedd, dadansoddiad o gryfderau a gwendidau, a gwybodaeth gyllidol a staffio.

- 1.7 Rhoddodd llunio'r cynllun hwnnw gyfle i ni am y tro cyntaf edrych ar yr amcanion hir dymor yn y strategaeth ac i gynllunio gwaith y fenter y tu hwnt i flwyddyn ar y tro, gan sicrhau parhad ystyrlon i waith yn yr ardaloedd targed.
- 1.8 Yr ardaloedd a ddewiswyd i'w targedu yn ystod y cyfnod tair blynedd oedd **Dolgellau, Tywyn, Pwllheli, Porthmadog, Bangor**. Y bwriad oedd defnyddio'r canolfannau trefol hyn fel hwb i weithgarwch.
- 1.9 Y ddwy flaenoriaeth a osodwyd ar gyfer gwaith hunaniaith oedd grymuso ac arfogi unigolion a grwpiau cymunedol, a chynnig mwy o gyfleoedd i blant a phobl ifanc ddefnyddio'r Gymraeg a gweld ei gwerth i'w bywydau.
- 1.10 Roedd Mawrth 2019 yn dynodi diwedd y cyfnod tair blynedd yma, ac rydym bellach wedi cael cadarnhad y bydd y grant yn parhau am ddwy flynedd arall. O ganlyniad bu gofyniad i ni ddiweddarau'r Cynllun Corfforaethol ar gyfer y cyfnod nesaf.
- 1.11 Rydym bellach ar gychwyn rhaglen waith newydd, fydd yn ymestyn i 2021, ac yn edrych ar ardaloedd newydd i weithredu.
- 1.12 Bydd gweithio i gynyddu cyfleoedd i bobl ifanc yn benodol yn flaenoriaeth, ynghyd a gwaith mapio fydd yn ychwanegu at ein sylfaen tystiolaeth, ac yn ein galluogi i adnabod ardaloedd newydd i weithio ynddynt i'r dyfodol.
- 1.13 Yn yr adroddiad hwn, edrychir yn ôl ar y flwyddyn ddiwethaf, ar lwyddiannau gwaith y fenter a'r gwersi a ddysgwyd, a chyflwyno esiamplau o waith y swyddogion er mwyn gwella dealltwriaeth yr Aelodau o'r math o ymyraethau sydd yn cael eu cynllunio ar draws y gwahanol feysydd.

2. Trosolwg o waith 2018-19

2.1 Arfer da dros y flwyddyn

Cydweithio:

Bu 2018-19 yn flwyddyn dda o ran datblygu partneriaethau ymhellach gyda rhai partneriaid allweddol, a'r buddsoddiad amser i gyd-gynllunio a chydweithio yn talu. Rydym wastad wedi ceisio cynnal perthynas weithio dda gyda sefydliadau eraill sydd yn gweithio yn y maes, ond eleni, canolbwyntiwyd ar ddatblygu'r berthynas gyda dau bartner penodol, sef Cymraeg i Blant a Grŵp Llandrillo Menai. Drwy ddatblygu prosiect ar y cyd gyda Cymraeg i Blant hefyd cryfhawyd y cyswllt gyda gwasanaeth Blynyddoedd Cynnar y Cyngor.

Mae'r cydweithio ar draws y Mentrau Iaith yn gyffredinol wedi datblygu hefyd, gyda Mentrau Iaith Cymru (y sefydliad ambarél sydd yn cefnogi gwaith y mentrau ar draws Cymru) yn arwain ar sawl prosiect cenedlaethol a chynlluniau hefyd i gydweithio i'r dyfodol rhwng mentrau iaith rhanbarth y Gogledd.

Arfogi a datblygu cyfleoedd newydd:

Rydym wedi sicrhau bod y tîm yn cael rhyddid o fewn eu rhaglenni gwaith i arbrofi gyda dulliau neu syniadau newydd. Rhoddwn bwys mawr ar arfogi eraill, yn hytrach na darparu yn uniongyrchol bob amser, ac ar geisio canfod partneriaid fydd yn sicrhau cynaladwyedd yn y cymunedau.

Drwy gomisiynu gweithwyr llawrydd i gynnal gweithgareddau mewn ardaloedd newydd er enghraifft, rydym yn gallu dangos cyfleoedd masnachol iddynt. Comisiynwyd Sŵn a Sbri yn ystod blwyddyn 2017-18 i wneud sesiynau yn ardal Dwyfor ac mae'r darparwr bellach yn cynnal sesiynau rheolaidd yno yn annibynnol o Hunaniaith. Gweithredu fel sbardun yw'r bwriad felly.

Eleni, cafwyd cydweithio llwyddiannus gyda thri chlwb golff yn Nwyfor er mwyn ymestyn y ddarpariaeth o adloniant Cymraeg i gynulleidfaoedd a lleoliadau newydd. O ganlyniad, mae cyfleoedd i gymdeithasu yn y Gymraeg wedi cynyddu mewn ardaloedd fel Porthmadog a Morfa Bychan ac Abersoch, ac mae'r busnesau wedi sylweddoli bod mantais ariannol iddynt ddarparu adloniant Cymraeg ac wedi mynd ati i drefnu nosweithiau dilynol eu hunain.

2.2 Llwyddiannau prosiectau penodol:

Seminar Blynyddoedd Cynnar:

Dyma'r ail flwyddyn i hunaniaith gynnal seminar ar gyfer gweithwyr yn y maes, gyda phob sesiwn yn cael eu llenwi. Y gynulleidfa darged wreiddiol oedd gweithwyr annibynnol a llawrydd yn y maes, megis pobl sydd yn cynnal sesiynau adloniannol i rieni a phlant ifanc, ond roedd yn ddifyr gweld bod nifer o weithwyr Cylchoedd Meithrin a gwarchodwyr plant annibynnol hefyd yn cofrestru ar gyfer y sesiynau.

Roedd Cymraeg i Blant yn bartner i'r gweithgareddau gwreiddiol yn 2018-19, ond yn ystod 2018-19, ychwanegwyd cynrychiolaeth o uned blynyddoedd cynnar y gwasanaeth Plant a Chefnogi Teuluoedd i'r sesiynau hefyd. Cafwyd adborth hynod adeiladol a chadarnhaol, ac rydym yn gobeithio y gall y sesiynau yma barhau yn y dyfodol.

24 unigolyn a 14 lleoliad wedi eu cynrychioli yn y ddwy sesiwn yn ystod 2018.

Gweithgaredd Gwyn ap Nudd:

Roedd hwn yn enghraifft dda o ddau beth - cydweithio gyda darparwr arall er mwyn ychwanegu gwerth, a hefyd sut mae teilwra gweithgaredd er mwyn cael y dylanwad gorau.

Roeddem wedi adnabod bod nifer o'n gweithgareddau dan y maes teuluoedd yn mynd yn rhai rhy oddefol - plant yn dod i wyllo sioe - yn hytrach na bod yn weithgareddau rhyngweithiol oedd yn cynnwys y teulu cyfan. Nod y gwaith yn y maes hwn yw dylanwadu ar ddefnydd iaith ymysg y teulu, ac felly gwelwyd bod angen meddwl yn fwy gofalus am y math o weithgareddau oedd yn cael eu cynnal er mwyn sicrhau eu bod yn ateb y nod. Roedd y

gweithgaredd hwn yn un rhyngweithiol, felly, yn cynnwys yr oedolion a'r plant, ac yn eu cyflwyno i agweddau newydd ar hanes a chwedloniaeth/traddodiad Cymreig hynafol.

Roedd gweithio mewn partneriaeth efo'r Galeri yn fodd o ddenu cynulleidfa ehangach, oherwydd eu henw da a'u grym marchnata, a gwelwyd bod hyn hefyd yn codi proffil Hunaniaith.

22 plentyn a 18 oedolion wedi mynychu dwy sesiwn.

Prosiect Awyr Agored Bangor:

Mae'r prosiect hwn yn un sydd wedi ei weithredu dros dair blynedd, gan anelu at weithio yn ddwys gyda charfan fechan o bobl ifanc, er mwyn gweld a ellir dylanwadu ar batrymau ac arferion iaith drwy ymyrraeth gyson. Caiff y prosiect ei arwain, dan gomisiwn, gan Wasanaeth Awyr Agored yr Urdd ac mae'n cynnwys 6 gweithgaredd awyr agored i 15 o bobl ifanc mewn blwyddyn. Mae'n eu cyflwyno i weithgareddau newydd ac i hanes a daearyddiaeth leol yn ogystal â chodi ymwybyddiaeth am gyfleoedd cyflogaeth mewn maes twf yn lleol. Bydd effaith yr ymyrraeth hon yn cael ei werthuso yn llawn ar ddiwedd y prosiect.

Datblygiad Canolfan Iaith Popdy:

Mae'r Swyddog Datblygu ym Mangor wedi bod yn allweddol wrth ddatblygu defnydd o'r ganolfan fel adnodd a lleoliad gweithgareddau. Bellach, cynhelir sesiynau rheolaidd yn Popdy, gyda nifer o sesiynau teuluol yn cael eu cynnal yn ystod gwyliau ysgol a'r ganolfan yn cael defnydd wythnosol gan Aelwyd yr Urdd a Chymraeg i Blant.

2.3 Gwersi a ddysgwyd a meysydd gwella:

i) Cydweithio gyda grwpiau cymunedol

Mae ein dibyniaeth ni ar ewyllys da pobl i weithio yn y cymunedau, a thuedd i orddibynnu ar adnodd staff cyflogedig i gynnal gweithgarwch, yn gallu bod yn rhwystr.

Er enghraifft, gwelwyd yn ystod y flwyddyn nad oedd y prosiect **MAD (Mudiad Adloniant Dolgellau)** a sefydlwyd gan y Swyddog Datblygu yn Nolgellau bron bedair blynedd yn ôl, bellach yn gweithio. Wrth i'r unigolion newid o un flwyddyn ysgol i'r llall, gwelwyd yr ymrwymiad yn gwanhau, ac nid oedd yr un buddsoddiad a brwdfrydedd i'w weld. Mae hyn yn dangos pa mor anghyson y gall gwaith cymunedol fod gan ein bod yn ddibynnol ar gyswllt gyda'r bobl iawn ar yr amser iawn.

Eleni gosodwyd targed i weithio gyda grwpiau oedd yn draddodiadol wedi cynnal gweithgareddau yn Saesneg, gyda'r bwriad o geisio dylanwadu i newid arferion iaith a chynyddu cyfleoedd i blant. Mae hyn wedi bod yn heriol, a bydd angen i ni feddwl sut i gefnogi ac annog grwpiau o'r fath yn y dyfodol. Mae'r rhwystrau yn codi yn sgil diffyg ymrwymiad a diddordeb ymysg gwirfoddolwyr (sydd bennaf ddi-Gymraeg) i newid. Mae nifer o ddarparwyr hefyd yn ffafrio'r Saesneg, er gwaethaf gallu siarad Cymraeg, naill ai oherwydd mai dyna yw'r arferiad wedi bod ers rhai blynyddoedd a'u bod yn

awyddus i sicrhau bod “pawb yn deall”, neu eu bod yn darparu yn neilltuol i gymunedau sydd yn cael eu hystyried yn rhai di-Gymraeg.

Bydd angen bod yn ofalus wrth lunio grwpiau gweithredu mewn cymuned newydd ein bod yn cynnwys pobl sydd a’r awydd a’r brwdfrydedd i gydweithio yn y tymor hir, ac i gymryd cyfrifoldeb am elfennau o’r gwaith hybu yn eu cymunedau.

ii) ***Gweithio yn fwy dwys gyda charfan fechan***

Mae tuedd i gynnal gweithgareddau unigol, yn hytrach na threfnu cyfres o weithgareddau gyda’r un grŵp o unigolion. Mae’r teithiau i blant ifanc a drefnwyd yn ystod y flwyddyn, er enghraifft, wedi bod yn llwyddiannus iawn o ran denu niferoedd mawr, ond nid ydym yn sefydlu perthynas gyda’r unigolion er mwyn gweld a yw’r digwyddiadau yn cyfrannu at newid yn eu defnydd iaith.

Mae angen meddwl am sut y gallwn weithio gyda’r un garfan neu grŵp o bobl dros gyfnod o amser er mwyn cael y dylanwad gorau.

iii) ***Sylfaen tystiolaeth***

Rydym wedi bod yn gweithio mewn ardaloedd a gafodd eu hadnabod a’u targedu ar sail canlyniadau cyfrifiad 2011. Wrth geisio meddwl am ardaloedd newydd i ddechrau gweithio ynddynt gwelwyd nad oedd llawer o sylfaen tystiolaeth ar wahân i ddata’r cyfrifiad sydd yn ein harwain yn naturiol i leoliadau newydd. O ystyried ein bod bellach yn agosach at y cyfrifiad nesaf na’r diwethaf hefyd, mae peryg bod y darlun bellach yn wahanol i’r hyn sydd yn y cyfrifiad.

Rydym angen edrych ar gyfleoedd i gasglu tystiolaeth a gwneud gwaith ymchwil felly, fydd yn sail i ni weithredu mewn dulliau neu ardaloedd penodol. Rydym wedi defnyddio gweithgareddau teuluol lleol yn ddiweddar, er enghraifft, i gasglu gwybodaeth am arferion symud a theithio rhieni wrth fynychu gweithgareddau gyda phlant cyn oed ysgol.

iv) ***Canolbwyntio ymdrechion a gwneud y defnydd gorau o adnoddau***

O geisio gweithio ar draws y gwahanol feysydd blaenoriaeth, hyd yn oed mewn un ardal ddaearyddol fychan, mae peryg ein bod yn ceisio bod yn bob dim i bawb, ac yn y pen draw yn gwasgaru ein hunain rhy denau, heb gael yr effaith gorau posib.

Yn ystod y flwyddyn nesaf, byddwn yn canolbwyntio ymdrechion mewn ardaloedd megis Tywyn ar weithio gydag un grŵp o bobl (plant a phobl ifanc yn yr achos hwn), er mwyn gweld a fydd hynny yn arwain at fwy o newid mesuradwy.

v) ***Addasu blaenoriaethau***

Wrth fonitro cynnydd targedau yn gyson, gallwn adnabod yn fuan pan na fydd targed neu brosiect yn gweithio fel y bwriad, a phenderfynu naill ai i roi’r gorau i’r prosiect a gwneud cais i’r Llywodraeth i newid targed, neu i addasu’r ffordd o weithio. Rhaid bod yn ofalus fodd bynnag, wrth gynnig cael gwared ar darged ein bod yn cynnig targed newydd sydd yn gyfwerth, ac sydd yn ceisio ateb yr un angen neu nod.

vi) ***Perthynas gyda’r Adran Addysg a gwaith y Strategaeth Iaith Uwchradd***

Mae cyfleoedd amlwg i hunaniaith gyfrannu at waith y strategaeth uwchradd er mwyn ychwanegu gwerth a sicrhau bod ysgolion yn rhoi sylw priodol i'r angen i hyrwyddo cyfleoedd anffurfiol/cymdeithasol i ddefnyddio'r Gymraeg